

2. **CHYBA** (401) *cn, pt i praep*

cn (375), *pt* (12), *praep* (14).

a jasne.

Sł stp brak, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

I. Spójnik (375) :

1. *W funkcji wyłączającej: wyłącza człony w zdaniu pojedynczym oraz zdania składowe w zdaniu złożonym; w zdaniach z trybem oznajmującym przeważa stosunek wyłączający, który tylko niekiedy przechodzi w warunek wyłączny, natomiast w zdaniach z trybem przypuszczającym przeważa warunek wyłączny, od którego wyłącznie i jedynie zależy spełnienie się treści wyrażonej w zdaniu nadrzędnym; nisi Vulg, PolAnt, Modrz, JanStat, Cn; nisi forte Vulg, Modrz, JanStat, Cn; praeter Vulg, JanStat, Cn; excepto a. exceptis Vulg, PolAnt; sed PolAnt, JanStat; si non PolAnt; excepto quod, nisi si praeter si Cn (372) :*

A. *Wprowadza człon zdania pojedynczego [zawsze w postpozycji] (111) :*

α. *W zdaniu nie zaprzeczonym (18) :*

1) *Człon będący podstawą wyłączenia jest wyrażony (18) : Vrádzili [...] áby wyrok Cefárski wyłfedł/ y vftává/ Zeby koždy ktoryby profił oco ktorego kolwiek Bogá/ y człowieká/ áż do trzydzieści dni/ chybá od ciebie Krolu/ áby był wpułfczon do Lwiew iámy. Leop Dan 6/7; Iełt tu ieden mogłábych ífcie zań flubować. Ma wżytkiego doftátek/ chybá owych rzeczy RejFig Ee3; ich kápłani [...] od poborow y wypráwy woienney wolni/ chybá cí ktore ná to vftáwią. BielKron 260, 260v; Bogowie záwždy zgodni/ chybá cí zmysleni/ Ktore chwali pogańftwo y ludzie ízaleni. Prot C3; GórnDworz K; A g dziekolwiek co murow tu w Polfcze widzimy/ Chyba nowych/ to wżytko íż on ípráwił wiemy. RejZwierc 247v; GostGosp 78; SkarKaz 39a.*

a) *Człon będący podstawą wyłączenia jest wyrażony zaimkiem [w tym: kto(ż) (4), co (3), nie (1), wszytek (1)] (9) : KromRozm I Gv; Wotuiełz ná obronę/ y kto Cię w tym gáni/ Chybá nie íyta chćiwosc/ oná íprońna Páni? Prot D, B3v; Powiedział drab: Oy com miał ítrawić/ chybá ná piwie/ bo tám nie trzeba nic kupowác RejZwierc 27; BudNT 2.Cor 2/2; ModrzBaz 108; NA wżytkim Pátrycému ten obraz íełt rowny/ Chyba to/ że ten milczy/ á owo wymowny. KochFr 61; PaprUp B; SzarzRyt C3v.*

β. *W zdaniach zaprzeczonych (93) :*

1) *Człon będący podstawą wyłączenia jest wyrażony [przy wyrazach pełnoznaczących występuje często przydawka zaimkowa: żaden (in(sz)y) (13), in(n)y (4), jaki (iny, pewien) (3), ktory (1), ten (1), wszen (1)] (55) : żadney inłsey cnoty/ chybá miłofci/ wyznánye od nyego nye yełt wyćyágáne. KromRozm III M8, G8v; GroicPorz ee3; Bo niemáłz ktemu żadnego bliźłfciego/ chybá ciebie/ kthory íełteł pierwłłym: pothym mnie/ kthory íełtem wtory po tobie. Leop Ruth 4/4; A ia inłwego Apołtołá żadnegom nie widział: chybá Iákubá brátá Páńłkiego. Leop Gal 1/19, Num 32/12; BibRadz 4.Reg 10/23, Ps 49 arg; Ten vftáwił áby duchowni z niewiáftámi w iednym domu nie miełzkáli/ chybá s krewnymi. BielKron 158, 259v; Prot A3v; bo żadne ine źwirzę chybá człowiek/ ímiać íie nie może GórnDworz 02, N3, Dd8, Ee4v, L12v; RejPos 235v; RejZwierc 11v; oto teraz doznałem że niemáłz Bogá we włzey ziemi/ chybá w Izráelu BudBib 4.Reg 5/15, b4, 1.Reg 18/25, 4.Reg 5/17; Y inney*

łzkoły chybá ná czytánie niemáią. *SkarJedn* 361, 96, 303; *StryjKron* 782; *CzechEp* 96; *NiemObr* 53; *PaprUp* G2v; *JanNKarKoch* G2; *SarnStat* 615, 707.

a) Człon będący podstawą wyłączenia jest wyrażony zaimkiem, któremu w tekstach przekładowych odpowiadają zaimki: *nemo PolAnt*, *Modrz*; *nihil*, *nullus Vulg*; *nil Modrz* [w tym: *nic (inego, pewnego) (6)*, *żaden (iny) (6)*, *on (4)*, *co inego (1)*, *inaczej (1)*, *kto (1)*, *nigdy (1)*, *ten (1)*, *swoj (1)*, *wiele (1)*] (23) : *RejKup* o8; Bogáty miał owiec y wołow bárzo wiele: á vbogi lepak nic inego niemiał/ chybá iedurną owieczkę máluczka/ którą był kupił y wychował *Leop 2.Reg* 12/3, 3. *Reg* 3/18; *BielKron* 268v; *Prot* B; *SarnUzn* Hv; *GórnDworz* Y7, Dd5v; iż nigdy zá żywotá iego tháka nań potrzebá nie przyślzá/ áby był powinien kordá śwego dobyć chybá w rozwadzaniu *RejZwierc* 274v, 237, 247v; *BielSpr* 36v; *BudBib* I 311d *marg*; *BudNT przedm* a4v, *Luc* 4/27; Ia widzę że tego inaczej poznać nielza chybá ná domysł: ácz wiem dobrze/ że to częłto omyla. *ModrzBaz* 44, 32, 53v, 134v; *CzechEp* *3; *GostGosp* 134; Z których żaden/ ni żadna/ mátká mie nie zowie/ Chybá tá/ á mnie wielka počiechá w tym łowie. *GórnTroas* 63; Z łrony mátki nie máłz nic/ w czymbyście łię żáłowác ná nię mieli: chybá łámi na łię. *SkarKazSej* 666b.

2) Człon będący podstawą wyłączenia nie jest wyrażony (38) : A oni mu rzeká/ niemámy tu/ chyba pięćioro chleba a dwie rybie *MurzNT Matth* 14/17; A łyłzyłz tu iako cí Doktorowie nie każá łobie wierzyć/ chybá dothąd/ dokąd łie zgadzáią s łowem Bożym. *KrowObr* 14, 36, 224; A mowił im Iezus: Iż nie iest Prorok bes wćciwości/ chybá w oyczyźnie łwoiey/ y w domu łwoim/ y miedzy rodziną łwoią. *Leop Mar* 6/4, *Gen* 14/24; *Goski* *[2 r.]; Vítáwił tezá by Mánicheom odłzczepieńcom nie dawano Bożego ciálá/ chybá w ołtátni čás. *BielKron* 158, 228v; Niechayże iákom powiedzáł dworzánin nie chyta łie chybá zá to/ co ludzie w kim przednie chwálá *GórnDworz* E7, Gv, Gg2, Ii3v, Mm3; *RejPosRozpr* c2v; Lecż mnie niech niebędzie chłuby/ chybá wkrzyżu páná náłzego Iełufa Chriłta. *BudNT Gal* 6/14, *Rom* 13/1, *Gal* 2/16; *CzechRozm* 30v; *PaprPan* Z2; Bo prawdziwe wyrządżanie počciwości niebywa chybá dla cnoty/ á dla zasług przeciwko narodowi łudzkiemu. *ModrzBaz* 66v; *SkarJedn* 265; przeto/ iż wiele rzeczy/ ktore potym idą/ nie mogą być o Antyochu wykłádáne/ chybá bárzo nie włásnie. *CzechEp* [401], 360; *KochSz* A3; *GórnRozm* M4; *PaprUp* B3v; *ActReg* 161; *GostGosp* 10, 96; A iż łię żony chybá dla cudzołóstwá/ opuścić nie godzi. *WujNT Matth* 19 *arg*, *Mar* 6/4, *Zzzzz2v*; *SarnStat* 808.

a. Z partykułá trybu przypuszczajácego (3) : Atey chwały/ á tey mocy żadnemu nie wżyczył: áni żaden s łług kołcielnych/ chybáby dyabelłką pychą zaráżony/ tákowey chwały łobie nie przywłázcza/ áby on miałto Páná Kryłtułá/ ábo ná mieyfcu iego/ ábo łpolnie z nim/ iego włafne łpráwy łpráwować miał. *RejPosRozpr* b4; *Strum* L3; Nie wymawiaycie łię ieden drugimemu: chybáby z łpolnego zezwolenia do czáfu/ ábyście wolnieyłzy byli ná modlitwę *WujNT 1.Cor* 7/5. [Cf uwaga końcowa do III. Przyimek].

B. Wprowadza zdanie składowe w zdaniu złożonym [w postpozycji (153), w antepozycji (2), wtrącone (1)] (156) :

a. Zdanie będące podstawą wyłączenia jest nie zaprzeczone (19) : *KrowObr* 132v; bo to każdy iáłnie widzi/ chybá cí ludzie nie widzą/ ktore pan Bog ná tym łkarał/ iż piłmá nie vmieią. *GórnDworz* G4v; Dziwna rzecz práwi/ włzyłczyć łá Kuchmiłtrzewie/ chybá oto pan Iákub/ ieden miedzy nimi

Podczálfzy. *GórnDworz* R, P8v; *BudNT przedm* b7v; *ModrzBaz* 48 v; *SkarJedn* 262; Mógłby drugi brác przykład/ pátrząc ná twé ísprawy/ Chybá cię to kęs ízpeci/ żeś nogieć wáchawy. *PudłFr* 57,4; *GórnRozm* L.

Połączenia: »chyba gdzie« (1): Od tego czáfu wielki miał dar S. czyfności/ á przedfię białych fię głow rozmowy bárzo ítrzegł/ chyba gdzie duchowna potrzebá to ná nim wyciągáłá. *SkarŻyw* 201.

»chyba iż« (4): *KromRozm I* G4; *UstPraw* K2; Niewiem iákobym doftáteczniey to powiedzieć miał/ bo thu chyba iżem nie powiedział/ czo s kim dworzánin ma mowić/ ále wśzytko ieft ine. *GórnDworz* M3v; *SarnStat* 159.

»chyba jedno« (1): schefcz wśhy ná głowe zwoyowaly chiba yedno domi poofthawaly. *LibLeg* 11/165.

»chyba kiedy« (1): A przetho gdzie ieft dobre Polfkie fłowo/ tám zle czyni/ kto Lácińskie miałto niego kładzie: chyba kiedy fię trefi fłowo iuż ták zwyczajne/ ták vtárte/ że ie niemal wśzyfcy rozumieią. *GórnDworz* F6.

»chyba ... tylko« (2); *GórnDworz* H5v; Niedawnom ci ią kupił/ wśzytkác iefcze cáłá/ Chybá fię tylko lámá wodzá potárgáłá. *WyprPl* Bv.

β. Zdanie będące podstawą wyłączenia jest zaprzeczone (27) : bowiem tam nie fłychano o żadnych Gryphach, niemáż też złota ani żadney infzey ípiże, chyba w Swetey tam miedz kopaią *MiechGlab* *5; *RejPs* 116v; á ieft to práwo/ iż ktoby wśzedł do niego kiedy go nie wzowá/ gárdło mu pláci/ chyba ná kogo rozgę fwą złotą podniefię. *BielKron* 115; *SarnUzn* C3; *KuczbKat* 251; *GrzegŚm* [67]; A s Polfki też iáko żyw zá żadną gránicę nie wyiechał/ chyba w kfięftwie Litewfkim bywał y to bárzo máło. *RejZwierc* Aaa; *BudBib Ez* 14/18; *BudNT przedm* d2v; *PaprPan* B3; Poki ten vrząd dżierzá/ niech nigdzie nieodieżdżá/ chyba zoftáwiwśzy ná fwe mieyfce kogo/ coby zá nie onemu vrzędowi dofyć czynił. *ModrzBaz* 84, 6v; *Oczko* 23; *SkarŻyw* 164; Nie chwali nikt okrucieńftwá/ chyba kto lám okrutny ieft. *GórnRozm* D2; Támby go byli nigdy owśzem nie dobyli/ Chybá fię podkopawśzy/ prochy záládźli. *KmitaSpit* C3v; *SkarKazSej* 692b.

Połączenia: »chyba co« (1): Nye znáczy fye to z ich píánya: chyba co Páwłá S. do Corynthczykow píffąc ípomina o wyeczerzey Páńfkyey *KromRozm II* d4v.

»chyba gdy« (2): Ia niewiem czemu tego Pánowie Pośłowie prágná/ żeby fady ná Seymie bywáły/ gdyż oni do fádow nie należá/ chyba gdy Krol o kwártę fádźi. *GórnRozm* K4v; *KochFrag* 14.

»chyba gdzie« (2): T iedno: a po /th/ w polfkim ięzyku nic/ chyba gdzie Greckie słowa/ Thetis. *JanNKarKoch* F4, E3v.

»chyba jeśli« (4): A przefto niechay moiey náuki/ nowá náuká nie zowie kxiádz Bífkup/ chyba iefli wniego ieft nowy Pan Kryfthus y Ewánielia fwięta. *KrowObr* Bv, 12v; *GórnDworz* Aa4v, Aa5v.

»chyba że« (1): Szukay iáko chcefz nie naydźiefz przyczyny/ Chybá żeć milfzy podobno kto iny. *KochPieś* 16.

a. Z trybem przypuszczającym [w tym: chybaby (35), chyba (...) by (14), chyba -by (przeważnie w połączeniach) (61)] (110) :

α. Zdanie będące podstawą wyłączenia jest nie zaprzeczone (42) : y mogá [kapłani i biskupi] ná myeyfcach fwych dobrze y íkuteczney vrzędy fwoye ísprawowáć/ chyba by im zá yáką przyczyná od.

łtárńfych á przełożonych zázakazano było. *KromRozm III* L2v; *SienLek* 188v; *RejZwierc* 108; *WierKróc* B2v; *ModrzBaz* 98v; *SkarJedn* 262; *PudłFr* 19; *ActReg* 132; K temu/ y lámá rzecz ten wykład podáie/ chybábymy chcieli gwałt pińmu vczynić. *WujNT* 687; *JanNKarKoch* G2v; *SarnStat* 67 [2 r.],215; pytam cię: iadłbyś, czy nie iedząc Wítałbyś od łtołu? (-) Iadłbym, chybáby mi bronił. *CiekPotr* 37.

Połączenia: »chyba iżby« (9): *GlabGad* D3v, N5v, P6; Rzeczé potym Philozoph/ á czegożóci trzebá/ Chybá iżbyś iefzcze wlażł pod obłok do niebá. *RejWiz* 110; KSiążę iedno twárdego/ gdy zamku dobywał/ Rzekł że trudno/ chybá iż głodemby go dołtał. *RejFig* Dd7v; *BielKron* 244v, 260; *KuczbKat* 290; *RejZwierc* 155v.

»chyba jesliby« (2): *ZapKościer* 1582/40v; Abowiem więtfzy ieft ten co prorokuie/ niż ten co ięzyki mowi: chybá iefliby wykłádał/ áby kościoł wzięł zbudowanie. *WujNT* 1.Cor 14/5.

»chyba tedy gdyby« (1): gdiż otrok nazimnieyfzy, zawsze ciepleyfzy ieft niżli wśelka niewiafta nagoręftza zdrowa, chyba tedy gdyby chora była, to ieft w gorącej febrze *GlabGad* D4.

»chyba żeby« (16): *ComCrac* 14v, 20; *MurzNT* 88v; *GroicPorzRej* C3v; Wezwány ná Synod przyiadę/ chybá żeby mię co flufznego zálflo. *KrowObr* 127v, 127v, 128v [2 r.]; *KuczbKat* 260; *ModrzBaz* 13, 18; *PudłFr* 67; *ActReg* 105; *GostGosp* 156; *GostGospSieb* +3; *SarnStat* 318.

β. *Zdanie będące podstawą wyłączenia jest zaprzeczone* (68) : Adamas ieft thákowey twárdości/ iż áni od żelaza áni od kámieniá nie może być łtłuczón/ chybá by był polan krwią kozłową *HistAl* G3v; *KromRozm III* L7v; *KrowObr* 27v; *RejWiz* 96; *Leop* ZZ3v; Nápárł lie iey wnet drugi [mqż]/ ále zań nie chciałá/ Chybábys ták dobry był/ iák ten com go miałá. *RejFig* Ee2v, Ee3; Częgo nikth przec nie może/ chybáby kámieniem Twárdym był/ álbo łlepym kretem álbo cíniem *GrzegRóżn* N2, C2v; *Prot* Cv; *SienLek* 180v; Iza lie łámi nie czuiecie/ iż Pan Kryftus miefzkáiący w nas ieft/ chybábymie iuż byli wśzech nágorłzymi. *RejPosWiecz*¹ 93v; *BiałKat* 381v; *BudBib* I 124c marg; *CzechRozm* 103v; *ModrzBaz* 2, 55, 58, 78v, 87, 106, 117v; *CzechEp* 76, 138, 192; *GórnRozm* M2; *KochCz* B2v; *WyprPl* A4; *JanNKarGórn* G4v; *SarnStat* 359, 419.

Połączenia: »chyba gdzieby« (2): *ZapWar* 1545 nr 2646; Wízákoż niechcę/ áby do tákowey poiedynkiem bitwy był chćiwy/ chybá gdzieby mu łzło o poczćiwość *GórnDworz* E2.

»chyba iż(e)by« (13): *FalZioł* V 65v; *GlabGad* G2; *KromRozm I* G3v, Hv; *Diar* 50; *UstPraw* K2; *KuczbKat* 215; *RejZwierc* 19, 63, 164; á Przewodnikowi ná zad płáćić nie trzebá/ chybá iżby lie łam połłániec z przewodnikiem ná zad wrácał. *SarnStat* 974, 808 [2 r.].

»chyba jesliby« (2): takovy niema nicz kv duchownemv łádu naliezecz, ani mayá on do duchownego prava pozivacz, chiba iefliby czo Kofćziolovi [...] oddáno to na iego voli będzie do duchownego abo świetłkiego prava pozivacz. *ComCrac* 21; *MurzHist* D4v.

»chybaby ... tedy« (1): CHybá by niewiedziálá/ co znaczy twarz bláda/ Y kiedy kto nie grzeci/ Hánno/ odpowiada Częfto wzdychá/ á rzadko kiedy się rośmieie/ Tedy niewiełfz/ że prze cię moie ferce mdleie. *KochFr* 7.

»chybaby ... tożby« (1): Włzyfcy tedy ktorzykolwiek ty rzeczy v łiebie s pilnoścíá/ á nie niedbále wważáią/ á dowćipu łwego/ y wśzytkiey náture łwey łudzkiey niefzczeńliwość z nimi zrownawáią/ chybáby byli żeláźni ábo kámienienni/ tożby nowá mi miłofćią y pilnoścíá łłuchánia łłowá Bożego/ zápalonemi lie być nie czuli. *RejPosRozpr* c4.

»chyba żeby« (18): *ComCrac* 12; Iż żadny niemoże tákowych cud tzynić/ ktore ty tzyniż/ chybá żeby był Bog ínim. *KrowObr* 154, 12; *BibRadz* I 113d *marg*; *GórnDworz* N8v, O3; A bez málá niemáíz nikogo/ ktoby miał ízukać tych co go potrzebuia/ chybá żeby to dla pożytku íwego czynił. *ModrzBaz* 44, 8, 25, 92v, 98v, 138v; *SkarŻyw* 57; *KochFr* 15; *ZawJeft* 32; *GostGosp* 96, 134; *SarnStat* 83.

C. *Wprowadza zdanie dodatkowe, przeważnie wtrącone, zawierające uwagę marginesową, wyłączenie lub warunek mniej ważny, luźniej związany z treścią całej wypowiedzi [w postpozycji (12), wtrącone (5)] (17) :*

α. *Zdanie będące podstawą wyłączenia jest nie zaprzeczone (1) :*

Połączenie: »chyba co« (1): *Praeterea* gdzie mowi/ iż *substantia non recipit maius nec minus*, tom ia (chybá co íe owo trofzkę o kámieniu/ á o drewnie włożyło) opuścił *GórnDworz* B3v.

β. *Zdanie będące podstawą wyłączenia jest zaprzeczone (1) :* By nie Phoenix co przed nim nošíł giermek íego/ Nie widáćby go było z woýlká ízerokiego [...]. Nie widáć go y z koniem/ chybá kto był pilny/ Ale gdy íercá przydał/ był íák Gofroy íilny. *KmitaSpit* C4v.

a. *Z trybem przypuszczającym [w tym: chybaby (8), chyba ... by (1), chyb -by (przeważnie w połączeniach) (6)] (15) :*

α. *Zdanie będące podstawą wyłączenia jest nie zaprzeczone (6) :* tedy to káždy mądry y bácny z przelżłych íłow Ezáiaíszowych [...] pozna: (chybáby też Prorokowi temu omylnóść y niezgodę przypífać ímiał) gdy ták íielżac y vpewniáiac Acháíá [...] mowi *CzechRozm* 141; *CzechEp* [404]; *SarnStat* 557; *KlonWor ded* **3v.

Połączenie: »chyba iżby« (2): Iż kupcy Koronni Kíśiętwa Wielkiého y Kíśiętw przerzeczonych (chybá iżby íné včílki y płace ná potym były pod którémikolwiek imiony vložoné) máia odpowídać Zakonowi z téy dáni tylko ná ten czas *SarnStat* 1074 [idem] 1110.

β. *Zdanie będące podstawą wyłączenia jest zaprzeczone (9) :* *Oczko* 25v; Boć íię X. K. nie oítoi y przy onym rodzeniu w niebie bez mátki y przy tym ná íiemi bez oycá. (chybáby y mátkę Pána Iezufowę/ okazał też być bez oycá) gdyż mu wíszytko to tymi pímy íwoimi/ íegoż wláfni oycowie/ zbija *CzechEp* 260, 199, 200.

Połączenia: »chyba iżby« (4): á przeto one [*niewiasty*] nie tak bywaią kudłate na cíele (chyba iżby która była gorętlżego przyrodzenia nad íinne) *GlabGad* B, K5, P4; Náđ tho/ ludží ízalonych y ktorzy od rozumu odchodzą/ ktorzy niegdy przy rozumie będąc/ potym w ízalenítwo vpádli/ (chybá iżby íuż vmieráć mieli) krzcic íie niegodží *KuczbKat* 135.

»chyba żeby« (1): Bo abo tego vczynic nie móże/ abo żadném pímmem bożem (chyba żeby kto chciał kręcić) nie móże być ktému przymufzon *MurzNT* 33v.

D. *Nawiązuje do poprzedniego wypowiedzenia; czasem wprowadza nowy okres; niekiedy wprowadza zastrzeżenie, przypuszczenie, propozycję (85) :* A ze íta zwas íeden íiędzie Tákim kítałtem ná vrzędzie Aby íedno prawdę mnożył A íwe pożytki odłożył Chybá drobných kęs czeínikow Chorążych/ woýlkich ítolników Tám nic nieprzydzie do mieííku Tey kęs ííárey pychy wzyíku *RejRozpr* C2v; *RejKup* dd6v; *SeklPieś* 32; *RejAp* [14]v; *RejŻwierc* 151; *ModrzBaz* 60; *SkarJedn* 385; *SkarŻyw* 270, 271; *PudlFr* 16, 22; *GostGosp* 34, 50; Gdzie vcho íkłonię/ íeíli íie nie myłę/ Słyíżę tryumphy/ íłyíżę krotofilę: Brzmią wdzięczne Lutnie/ złote Cytry: zgoíá Káżda Muzyká w Polízcze dží wesoíá. Chybá

żałofny ieden Poczet w czerni/ On dwor Stephanow/ łudzy iego wierni *GrochKal* 19; *JanNKarKoch* E4; *SkarKaz* 31 Ia; *PaxLiz* Cv.

Połączenia: »chyba gdy« (3): A tak y śwyaćofci práwých v nich nyemáfz: A to co oni zá śwyaćofci máyą (oproc zkrztu) nic inego nye yeft yedno bálámutfwo. Chybá gdy fye im zbyeg yáki kápłányec od nas tráfi. *KromRozm III* K8v; *RejWiz* 150v; *KochSz* A3v.

»chyba że« (1): [*Wespazyjan powiedział:*] Zyłku z czegobykolwiek był/ dobry zapách ieft. Chybá że Wepázyan czynił łobie pożytek zrzeczy od Bogá niezábronionej *ModrzBaz* 54.

a. *Z trybem przypuszczającym [w tym: chybaby (30), chyba (...) by (14), chyba -by (przeważnie w połączeniach) (20)] (64) :* *ComCrac* 21; *RejJóz* D3; *KromRozm III* Mv; A ktożby mógl tákiego nágánić prawdziwie/ Ktoryby żył w tak zacnych zwyczáioch pocźciwie. Chybáby fie nie wftydał ni ludzi ni Bogá/ A mułiálaby pewnie być tám we łbie trwogá. *RejWiz* 7v; *Leop* 1.Cor 15/2; *OrzQuin* S3; *RejAp* 124v; *RejPos* 138; *RejZwierc* 126v; Niewiem co to zá okupowanie rozumieć/ ia o nim w Kościele Powfzechny^m nic niewiem. Chybabyście rozumieli grofz/ ktory Kápłanowi krzczącemu/ álbo Młzą máiącemu dáią. *WujJud* 161v; *RejPosRozpr* c2; *Strum* N3; *BudNT* 1.Cor 15/2, 2.Cor 13/5; *CzechRozm* 44v, 77v, 89v, 268v; *ModrzBaz* 29, 60v, 101, 126v, 142; *MWilkHist* L2; Abo iákoby fię to tám bez wiadomości I. M. dziec w pułczy y ná pialku miáło? chybáby po zakowłku w pialku igraiąc dziećki to czyniły. *CzechEp* [395], 54, 67, 81, 96, 105 (10); *KochWr* 37; Nie mamy więcej tylko pięćoro chlebá/ á dwie rybie: chybábyłmy fzedfzy kupili pokármow ná ten lud włytek. *WujNT Luc* 9/13; Abo nie znáćie lámých siebie że w was ieft Chriftus Iefus? chybábyście fnać odrzuconymi byli. *WujNT 2.Cor* 13/5 [*idem BudNT*], s. 349, 1.Cor 15/2; Słyżę że corká moiá zá cię Zmowiona? (-) Chybábyś ty był przeciwko temu. *CiekPotr* 86, 77; Dziewiąty y dzieśiąty xiężyc przyzwoity Połogom: Dwánafty iuz łkad inąd nábyty. Chybáby Páni miáła Elephántá rodzić: Bo ten całą dzieśięć lat/ muśi dziećmi chodzić. *KlonWor* 63.

Połączenia: »chyba gdzieby« (1): á wždy y tego hárdzie y śmieie nie mowię: Bogu ten ład y łędziem od niego poštánowionemu záchowywáiąc. Chybá/ to mowię/ gdzie bym wiedział doftátecźnie/ iż ktory vmárl nie wierząc w lezulá Chriftulá *CzechEp* 78.

»chyba iż(e)by« (8): Kroleřtwo twoje/ kroleřtwo wfłech wyekow/ á nye yednego/ dwu/ trzech/ álbo czterech. Chybá iżeby teraz ludzka moc á chytroć Bożey fye łpráwye łprzećciwić á chwałę Bożą zátłumić mogłá. *KromRozm I* F3v, E3, N3v; *KromRozm III* F6v; *GroicPorz* ff3v; *Oczko* 33v; *SarnStat* 588, 631.

»chyba jesliby« (3): Iefli tylko kápłani máią rofkazanie [...] áby pod dwiemá ofobomá przyimowáli/ okałz gdzie ludzie prości máią inłze rofkazanie y náukę od kryftulá/ áby przyimowáli pod iedną ofobą? Chybá ieflibyś chćiał rzec/ iż Pan Kryftus dwa Teřtamenty iednego wietzorá w wielki tzwarthek vtzynił? *KrowObr* 200v; *ModrzBaz* 123; *PudłFr* 61.

»chyba żeby« (10): *GórnDworz* C8, Cc5v, Cc6v; *WujJud* 28v; *WierKróc* B3; Lecź czáfu pokoiu gdzie woyny żadney niemáfz/ práwem trzebá walczyć/ niebronią. Chybá żeby fię tráfił táki czás/ iżby fię łpor żadnym łpołobem roziać niemogł bez oręża *ModrzBaz* 63, 100v, 123; *SkarJedn* 158; pytałz? przyfzedłem cie kárác. Chybá żebyś rozumiał, że łobie mam łaiáć. *CiekPotr* 6.

E. *Nawiązuje do poprzedniego wypowiedzenia i równocześnie wprowadza zdanie okolicznikowe warunku wyłącznego, które rozpoczyna nowy okres warunkowy (3) :*

Połączenia: »chyba(by) ... to(ż)by« (2): Bo nie wiem by w to vgodzył Aby to na tym nagodzył Chyba by go znowu skrzelił Toż by mię łmętna [!] rołmieszyl *RejJóz* B7v; Owa niewiem ani rozumiem nacż lie ony figle iego przygodzą. Bo ni do męłtwá/ ni do żadney pothrzebney rzeczy/ chybá vciekác á przed guzem vfkákowác toby lie wżdy ná to zefzły. *RejZwierc* 164.

»chyba iżby ... tożby« (1): O łrogi dekret á łroga łentencia á łiscie nieomylna Pána tego/ ktoraby nam vłtávicznie miáłá brzmiec w vłzách náłznych/ chybá iżby Bog był coby lie w złołciách kochał/ tożby mógł być Bogiem náłzym/ a wyłłuchawác tego omylnego wołania náłzego. *RejZwierc* 261.

2. *W funkcji przeciwstawnej; wprowadza człon w zdaniu pojedynczym zaprzeczonym; praeter, sed* *Modrz* (3) : Y Zbáwiciel náłz przykłádem łámeo łiebie/ chce to po nas mieć/ ábyłmy drugich krewkołci ználzáli/ á one ile być może leczyli: poniewáz lekárłtwá nietrzebá zdrowym/ chybá chorym. *ModrzBaz* 58; Zákazał też/ áby żaden nic náłzbyt łzeroko/ chybá krotko (á iákoby łumnę ábo krotkie praw zebránie) o práwiech niepiłáł. *ModrzBaz* 98; Y tył wczorá łtyłkował łam ná kázálnicy Ná nierząd: á iam dżiśia v łiebie w łożnicy Nie záłtał téy Biblijéy/ chybá vłzoony Czepiec: znác vpominek pewny cudzéy żony. *PudłFr* 18.

II. *Partykuła; wyraża ograniczenie, wyłączność: jedynie, tylko, wyłącznie (12) :* ále mnie lie thego włożyć nie widziáło/ ábowiem Bokáciułá chybá łi Polacy znáią/ kthorzy we Włołzech bywáli. *GórnDworz* B3; *HistLan* C; A on chodzi iákoby go teraz zdun z gliny vlepil/ á niewie co ma rzec s łobą/ chybá potráwy toć iuż táb rozliczne będá. *RejZwierc* 6lv; *SkarJedn* 137; Co włzytko żeby w papietwie nie było/ chybá bezwłtydliwy tożby łię tego przeć/ y o to łię záłtáwiác ważył. *CzechEp* 87; CHybá w łerce/ miłołci profżę/ nieudérzay/ Ale ná káždy członek inłzy łmiele zmiérzay. *KochFr* 35; Ten żywot/ chybá łzalony pochwali. *PudłFr* 43; Lákomy/ powiáda/ chybá vmiéráiąc dobrze czyni. *KochWr* 32; *GostGosp* 154; *WyprPl* B3, C3; Włzyłtkę máiętność łwoię nieborak vtyrał [...] chciałbym ráutowác chudzinę. (–) Chybá z łwego. (–) Z moiego: bo to co iest twoie, iest y moje *CiekPotr* 22.

III. *Przyimek; cum G; wskazuje na wyłączenie, pozbawienie, brak: oprócz, wyjąwszy, bez; absque, excepto(-is), praeter Vulg (14) :* Przeto oni [...] bronią im [*białym głowom*] czítania píłma głębokego, chyba modlitw á paciorkow. *GlabGad* A2v; CZemu włzelkie zwierze (chyba człowieka) vłzyma rułza. *GlabGad* B8v; CZemu miedzi włzemi zwierzęti łamice cienłze głołi miewaią niłzi łamci (chiba łamey krowy) *GlabGad* C8, A7v, F4v, K7, O6; A ya yłdzie tak rzec mogę Chyba woley Pana mego Niezmienie vmyłłu łwego *RejKup* T; Acz potym/ gdy przyczyná vłtáwy tey vłtáłá y vłtáwá też záł vłtáłá po włłsem krzełciyáńłtwye/ chybá Grekow á Rułi/ ktorzy łye yey yełłcze dżyerżá *KromRozm II* x3v, o; Zaden znarodu thego nágorłłwego/ nieogłáda (táb tey) źemie dobrej/ ktorám pod przyłięgą obiecał oycóm wáłzym/ chybá Kálebá łyná Ieffonowego. *Leop Deut* 1/36; Nie było tho miáłto ktorebyłie łynom Iłráelłkim dobrowolnie podáło/ chybá Eweułłá kthory miełzkał w Gábáon *Leop Ios* 11/19; Nie zołtáwił żadnego z rodzáiu Enáchimowego/ w źiemii łynow Iłráelłkich: chybá miáłł Gaza/ y Geth/ y Azoto/ w tych tylko ich zołtáwił. *Leop Ios* 11/22, 2.*Par* 31/16. [*Funkcja przyimka jest trudna do odróżnienia od funkcji spójnika wyłączającego człony. Dotyczy to szczególnie użyć, w*

których dopełniacz rzeczownika wprowadzony wyrazem „chyba” jest składniowo zgodny z dopełniaczem przedmiotu; np. w praep GlabGad A2v, KromRozm II x3v, w Cn RejFig Ee3, RejZwierc 247v itp.].

Synonimy: **I. 1.** jedno, tylko; **2.** ale, jedno, tylko; **II.** jedno, jedynie, tylko; **III.** bez, krom, kromia, okrom, okromia, oprócz, procz.

Cf **2. CHYBAĆ**